

דרכו ההלכתית, פסקים והנהגות
ממורנו הגר"מ אליהו זצ"ל וזיע"א*

* המאמר פורסם לראשונה בספר "בדרכו" ולאחר מכן בקונטרס "גדול שמושה". כל הזכויות על המאמר שמורות לרב משה הררי. ואין להעתיק קטעים מהמאמר לצורך מטרת רווח. הנעזר במאמר זה – עליו לציין שנלקח מהמאמר, וכל האומר דבר בשם אומר – מביא גאולה לעולם.

דרכו ההלכתית של רבנו היתה בדרך כלל להחמיר. פעם כששאלתי שאלה הלכתית את הגר"ש ישראל זצ"ל, חשב מעט הגר"ש ישראל ואמר: מדוע שזה יהיה אסור? בפעם אחרת כששאלתי את רבנו זצ"ל שאלה הלכתית, חשב מעט רבנו ואמר: מדוע שזה יהיה מותר? ככלל, רבנו היה מחמיר. אך היכן שצריך, הוא היה מיקל. לעיתים ראויות שהיא מתחיל להסביר שישנן כמה סיבות להחמיר ולאסור, אך תוך כדי דיבור החל רבנו למנות שורה של ספקות ומחלוקות בדבר, וכיוון שראה צורך להקל באותו מקרה, היה מכריע לדינא להקל. כך בס"ד היינו זוכים לשמש את רבנו ולראות מתי צריך לצרף קולות על מנת להקל ומתי צריך להחמיר.

פעם, לפני עשרות שנים, שאלתי את רבנו שאלה הלכתית. רבנו ענה לי ויצאתי בהרגשה שהדבר אסור. לאחר זמן מה שאלתי את רבנו שאלה דומה, ורבנו התיר את הדבר. שאלתי, מדוע פה הוא מיקל ובמקרה יותר קל הוא אסור. רבנו הסתכל עלי בחיך ואמר: אני לא אמרתי שהדבר אסור, אמרתי רק ש"טוב להחמיר". ואז למדתי מרבנו שיש הבדל אם הרב פוסק שטוב להחמיר, או שראוי להחמיר, או שרצוי להחמיר, או שנכון להחמיר, או שצריך להחמיר, או שיש להחמיר. כל מקרה ומקרה לפי דרגת חומרתו. וכן מבואר הדבר במשנה בעדויות (פ"א מ"ג) ש"חייב אדם לומר בלשון רבו". והיינו באותה מטבע לשון.

לרבנו היתה אמת הלכתית צרופה. בדברים שחשב שהם מותרים היה עומד על כך, ובדברים שחשב שהם אסורים גם על כך היה עומד. רבנו סבר שפה בארץ ישראל אין צריך להחמיר לגבי זמן צאת הכוכבים כשיטת רבנו תם, הן לגבי מוצאי שבת, והן לגבי מוצאי יום הכיפורים ושאר דברים. פעם שאלתיו מדוע אינו מחמיר בכך, הרי השו"ע פסק בהל' שבת כדעת רבנו תם [אמנם ביו"ד (בסי' רס"ב) בהלכות מילה], לא ברור שמרן פסק ג"כ כר"ת]. וענה לי רבנו: אם אתה מסתכל לשמים אתה רואה שכבר יש חושך ויצאו הכוכבים, אז מדוע להחמיר? ושאלתי, אך הרי מרן חי פה בא"י וכתב את השו"ע בעיר צפת, כך שגם הוא ראה את המציאות הזו. וענה לי רבנו שבכל אופן כפי שרואים, כבר יצאו הכוכבים. והוסיף שבאמת בארצות אירופה, בפרט בארצות הצפוניות, אפי' זמן ר"ת אינו מספיק לגבי צאת השבת ויום הכיפורים. ואכן, היינו רואים את רבנו חוזר לביתו במוצאי שבת ואף במוצאי יום הכיפורים, כשאחד ממתפללי בית הכנסת לוקח את רבנו במכונית לביתו לאחר תפילת ערבית, לפני צאת הכוכבים לדעת רבנו תם.

פעם אחת כשהייתי בביתו של רבנו וגמרתי לשאול אותו את השאלות, עמד רבנו לצאת מביתו וחיקיתי לו בפתח הדירה. לפתע רואה אני את רבנו עומד מול המראה ומסרק את זקנו. אני נדהמתי מאד ושאלתי מיד מדוע רבנו עושה כן, הרי יש פה שתי בעיות. בעיה אחת של הסתכלות של גבר בראי [שמרן בשו"ע ביו"ד בשני מקומות, בסי' קנ"ו ס"ב ובס"ס קפ"ב, כתב שגבר לא יסתכל במראה]. נוסף על כך, הרי רבנו נוהג כמנהגי רבנו האריז"ל, והאריז"ל הרי אמר שאין לגעת בזקן כלל, שמא יתלשו שערות הזקן [ראה בשער המצוות (פ"ר) "קדושים"]. ועי' ברפ"ע (בח"ד, בקונט' סוד ישרים, סי' ה'). רבנו הסתכל עלי בחיך אבהי, וענה על שתי השאלות תשובה קצרה בשתי מילים: "כבוד התורה". עכ"ת. היינו שבשביל כבוד התורה מותר. ויש להדגיש שראיתי שרבנו רק סורק את הזקן, אך לא יישרו או גוזזו במספרים [ועי"ש בסי' קנ"ו בשו"ע, שכדי להראות אדם חשוב, שרי להסתכל במראה. ועי"ש ברמ"א עוד צדדים להקל].

בשבת אחת אשתי נזכרה שבעת ניפוי הקמח לשם אפיית החלות לשבת (היינו אופים חלות לשבת בסיר פלא, כי לא היה לנו תנור), היתה בעיה מסוימת לגבי ביצי תולעים בקמח. לאחר תפילת מוסף הלכנו לשאול את רבנו האם מותר לנו לאכול את החלות שאשתי אפתה לשבת. רבנו ענה לנו שהדבר מותר. שאלתי: מדוע, ורבנו ענה שיש מחלוקת לגבי בעיה זו הקשורה לאיסור ביצי תולעים, שהגאון רבי

עבדאללה סומך זצ"ל (בעל ספר זבחי צדק) מחמיר, ואילו בעל ערוך השולחן מיקל, ולכן במקרה זה יש להקל. עכת"ד. לאחר שנים חשבת, שבעצם רבנו זצ"ל היה צריך להחמיר בכך, כיוון שהוא פוסק כבית מדרשו של בעל הבן איש חי שהיה תלמידו של בעל הזבחי צדק, אלא שבעצם ראה רבנו שזו שעת הדחק ולכן פסק להקל [וחכ"א שליטי"א העיר שיש עוד צד להקל, שכיוון שזו תערובת שרובה היתר, ואין בה נ"ט דאיסורא, לכן היקל. עפ"י הרמב"ם (פ"א מהל' ממרים ה"ה). וע"ע בשי"ך ביו"ד (סס"י רמ"ב)].

בשנה מסוימת הגיע ספרדי אחד לישיבה (מרכז הרב) לתפילת שחרית בתשעה באב, והניח תפילין [כמנהג הספרדים בירושלים להניח תפילין בתשעה באב כבר בתפילת שחרית]. אחד מהמתפללים ניגש אליו לאחר התפילה וגער בו קשות. לאחר מכן שאלנו את רבנו האם נכון היה להניח את התפילין באותו מקרה. וענה רבנו שאין נכון לעשות כן, כיוון שמנהג האשכנזים להניח את התפילין בתשעה באב רק במנחה, והמתפלל בבית כנסת של אשכנזים בתשעה באב צריך לנהוג כמותם (אם הם מקפידים על כך), כיוון "שבתשעה באב צריך יותר להתאחד".

פעם כשהייתי אצל רבנו בביתו לשואלו שאלות, הלכתי לשירותים. משיצאתי ראיתי שבכיוור שליך השירותים אין נטלה. הלכתי לרבנו ושאלתי האם אפשר לקבל נטלה ליטול ידיים. ענה לי רבנו: לאחר השירותים, צריך אמנם ליטול ידיים, אך אין צורך נטלה [בהזדמנות אחרת אמר לי רבנו שמעיקר הדין צריך נטלה לשם נטילת ידיים רק לשני דברים: לצורך נטילת ידיים של שחרית וכן לנטילת ידיים שלפני הסעודה עם פת, אך את שאר הנטילות אפשר ליטול ללא נטלה, ורק נוהגים בחלק מהדברים ליטול עם נטלה, כגון לאחר יציאה מבית הקברות]. בכל זאת אמרתי לרבנו שנוהג אני ליטול את ידי לאחר השירותים עם נטלה. רבנו צחק ופנה לרבנית שתחיה: הרבנית, תביאי לו בבקשה נטלה מהמטבח [יצויין שבשנים המאוחרות יותר היתה נטלה בכיוור שביציאה מהשירותים בבית רבנו, כנראה לצורך האשכנזים שפקדו את ביתו, וכידוע האשכנזים נוהגים ליטול את ידיהם לאחר השירותים עם נטלה]. ובכלל אי צריך כלי לצורך נטילת ידיים כשיוצא מבית הכסא, ה"ז מחלו' [ר' א"ר (סי' ד' סק"י"ב) שמיקל, וכה"ח (סי' ד' ס"ק ס', ס"א ופ"ט) בשם כמה פוס' שהצריכו כלי לנטילה זו].

כשרבנו חשב שצריך להחמיר בדברים מסויימים, הן בפסקי הלכה לכלל ישראל והן במקרים פרטיים, היה עומד כחומה בצורה ולא היה מסכים להקל. כדוגמא לכך יש לראות את פסק ההלכה שלו לגבי ההכשר לפסח, או יותר נכון אי ההכשר לפסח, לעוגיות של פסח תוצרת חברות "גטניו", "פפושדו" ועוד חברות, שיש מתירים לאוכלם בפסח מדין מצה עשירה, ואילו רבנו זעק על כך בדרשותיו שבשום אופן אין לאוכלם משעת איסור אכילת חמץ, וזאת משום שהן נעשות מקמח "למצות" אך לא מ"קמח מצה" (והיינו שקמח מצה הינו קמח ממצות שנטחנו, כך שכבר אינו יכול להחמיץ. ואילו קמח למצות הינו קמח שודאי עלול להחמיץ), ומעוד טעמים. ולכן רבנו אמר שלא לקנות עוגיות אלה אף אם רוצים לאוכלן לפני פסח, וזאת כדי שבעלי בית החרושת לא יחשבו שאנשים אוכלים עוגיות אלה בפסח, אלא יפסיקו ליצרן.

רבנו ייחס את מלוא המשקל למנהגם של ישראל. רבנו היה בקי עצום במנהגי העדות השונות, הן ספרדים והן אשכנזים, וידע לפרטי פרטים את מנהגי היהודים יוצאי מצרים, מרוקו, תוניסיה ושאר ארצות המגרב, תימן ומנהגי מגורשי ספרד, וכמובן גם את מנהגי עיראק וחאלב. בשל כך, ידע רבנו לפסוק לכל אחד ואחד כפי מנהג עדתו.

רבנו היה פוסק שנשים תטולנה בסוכות בכל שבעת ימי החג את ארבעת המינים, ואף תברכנה על כך את ברכת 'על נטילת לולב'. ואף מששאלוהו ואמרו לו שהרי יש פוסקים שאוסרים על הנשים לברך ברכה זו, והרי קיי"ל שספק ברכות להקל, אמר רבנו: מרן הגחיד"א כבר כתב שבדבר זה נהגו הנשים לברך, והרי מקובלנו שאין אומרים ספק ברכות להקל במקום מנהג. ועל פסק הלכה זה היה חוזר רבנו בדרשותיו מדי שנה לפני חג הסוכות, ב"שבת תשובה" [ולכן היו החתנים שלי האשכנזים מתפללים אחר החתונה כשבנותי היו אומרות להם שהיו כבר רגילות לברך על נטילת ארבעת המינים, שהרי כך נהגו בביתנו].

בדרשתו ב"שבת הגדול" היה מדגיש רבנו שאף לספרדים אין להכשיר כלי זכוכית מחמץ לפסח, וכדעת כמה פוס' ספרדים שמחמירים בכך כאשכנזים [ראה שכנה"ג (בהגב"י, תנ"א, כ"ט), אול"צ (ח"ג פ"י תש"ו י"ב). וע"ע בבא"ח (ש"ר, "צו" סיי"ד)].

דרכו של רבנו היתה, כפי שהיה אומר לי, כדרכו של רבנו הגרי"ח זצ"ל, בעל הבן איש חי, שהיא דרך

הנוטה לחומרא. ורבנו אמר לי שהוא נין של אחותו של מרן הגי"ר יוסף חיים זצ"ל, בעל ספר הבן איש חי [שהרבנית פרחת ז"ל היתה אחות רבנו הבא"ח. ובעלה היה נכד הגה"צ רבי עבדאללה סומך זצ"ל, בעל הזבחי צדק ורבו של רבנו הבא"ח. וביתם, הרבנית שמחה ז"ל, היתה סבתו של רבנו. בין בניה ובנותיה היו הגי"ר יהודה צדקה זצ"ל ראש ישיבת פורת יוסף, וביתה, הרבנית מזל ז"ל, אמו של רבנו]. והזכיר רבנו בקשר לכך, שבמשפחתו בדור מסוים היו נשים שהלכו עם ארבעה כיסויי ראש, זה על גבי זה. בדור הבא כבר הלכו עם שלושה כיסויי ראש. בדור הבא כבר הלכו עם שני כיסויי ראש, וכו'.

אע"פ שדרכו ההלכתית היתה בדרך כלל להחמיר, בכל אופן פעמים רבות היה רבנו מיקל, הן לאנשים פרטיים והן לכלל ישראל, כפי שהיה רואה צורך הלכתי או כללי לשם כך. ולכן חשוב מאד היה לשמש את רבנו, כדי לדעת מתי צריך להקל ומתי צריך להחמיר. וברור ששימוש תלמידי חכמים הינו דבר הכרחי ועצום, אך אצל רבנו היה הדבר חשוב שבעתיים. ובפרט שהיה מקרב תלמידי חכמים שישמשוהו, והיה עושה זאת בשמחה ובהארת פנים גדולה (למשל ראיתי במו עיני שאף הגי"ר בן ציון מוצפי שליטי"א ישב בצידו כשקיבל קהל לשאלות – כדי לשמשו).

לא פעם ראיתי שהביאו אליו בגדים, ושאלוהו האם יש בהם איסור שעטנז. רבנו היה לוקח חוט או שנים מהבגד, מדליק גפרור, שורף את החוטים ומריח אותם. ולפי הריח היה פוסק אם יש בבגד איסור שעטנז, אם לאו.

לגבי מה שהגמרא בניה (די"ז, א') אומרת ששום ובצל קלופים שעבר עליהם הלילה, ששורה עליהם רוח רעה. אמר רבנו שאם נשאר שום או בצל כזה, אז לפני שיעבור עליהם הלילה, שישומו עליהם "מלח" או "קמח", ואז לא נאסרו בשל רוח רעה (למרות שבגמרא שם נזכר פתרון אחר ולא מוזכר פתרון זה).

מצאנו ספר תנ"ך שהודפס ע"י נוצרים, ימח שמם וזכרם. שאלתי את רבנו כיצד לנהוג בספר זה, והאם לשורפו. וענה לי רבנו, שבספר השדי חמד כתוב, שמגורשי ספרד שגורשו בזמן האינקוויזיציה הנוצרית, ימח שמה וזכרה, אכן נהגו לשרוף ספר תנ"ך כזה, ולכן שגם אני, כצאצא של המגורשים, אשרוף אותו.

כיוון שרבנו פסק (ראה בהערותיו לספר "וזאת הברכה"), שעל מצות שנאפו לצורך פסח, יש לברך עליהן עד פסח שני (כולל ביום י"ד אייר עצמו) את ברכת "המוציא", ולאחר מכן יברכו עליהן "מזונות". וכיוון שהיו רבנים בדורנו שהתנגדו לפסק זה ואמרו שזה חידוש ואין הלכה כך. לכן רציתי לשמח את רבנו, ובאתי באותו יום ללשכתו עם מצות שכאלה, נכנסתי ללשכה בלא רשות, ואמרתי לרבנו שאני הולך ליטול ידיים ולברך לפני את ברכת "המוציא" על מצות אלה – כדי להראות לו שאנו נוהגים כמותו. משיצאתי ליטול ידיים וברכתי על הנטילה, רציתי להכנס לרבנו עם המצות ולברך עליהן "המוציא", אך השמש הקפיד שנכנסתי ללא רשות, ונעל בינתיים את הדלת, כך שנשארתי עם המצות בחוץ. לכן נאלצתי לברך עליהן מחוץ לחדרו של רבנו, למרות שלולא הרצון לשמח את רבנו לא היה לי כלל צורך לאוכלן, והדבר גרם לי עגמת נפש עצומה. כנראה שרבנו שמע על המקרה המצער הזה, ובהזדמנויות שונות, קבל עם ועדה, היה משבח אותי על רצוני הגדול לשמחו.

רבנו היה מחמיר מאוד, שלא יאכלו מוצרים שיש בהם אבקת חלב של חלב גוי [ואין כאן המקום לפרוס את היריעה על מחלוקת זו]. וכמדומני שאף לתינוקות היה אוסר זאת. וגם כרב הראשי של המדינה, נקט בדעה זו [והדבר התבטא במלחמותיו נגד יבוא של אבקת חלב מחו"ל, ושאר מוצרים שיש בהם אבקת חלב כזו].

זכרני שבילילה שהתמנה רבנו להיות רב ראשי, התקבצו רבים לביתו לברכו על המינוי. ובתוך כך שאלוהו, האם הוא מברך ברכת "שהחיינו" על המינוי. וענה רבנו שמרן הגחיד"א כותב שאין מברכים על קבלת מינוי. וכעבור שנים רבות שאלתי את עצמי מדוע רבנו באמת לא בירך "שהחיינו" על פרי חדש ועיי"כ היה פוטר גם את המינוי. ומתוך כך נוסף, שרבנו פסק לי שאברך "שהחיינו" על כל ספר חדש שבס"ד כתבתי והדפסתי. אך הוסיף, שאם כבר כתבתי והדפסתי חוברת על נושא מסוים (כגון הלכות פורים), אז לאחר מכן כשהודפס כבר ספר על אותו נושא, כבר אין שייך לברך "שהחיינו". ומי"מ ניתן אז לברך "שהחיינו" על פרי חדש, ולפטור בכך גם את הספר החדש. ולפי"ז לא זכיתי להבין ברוב קטנותי, מדוע כשרבנו התמנה להיות רב ראשי, לא בירך על פרי חדש "שהחיינו" לפטור את

המינוי.

שנה אחת לפני פסח, העביר רבנו שיעור לאברכים על הלכות פסח, ובין השאר דן מהו שיעור החמץ שיש לדקדק לבדוק ולהוציאו מהבית לפני פסח [אם רק מכזית חמץ יש איסור, או אף פחות משיעור כזית יש איסור דאוי של "בל יראה" ו"בל ימצא". ראה ע"כ בספר קיצור מקראי קודש (הל' פסח. פ"ב הערות 25-30). עפ"י השו"ע (תמ"ב, ז' ו"א) ושעה"צ (תנ"ט, מ"ח) שנראה שמקילים, ומאידך מהחזו"א (או"ח קט"ז, י"א-י"ד) ומהט"ז (תמ"ב, ה') משמע שמחמירים. וכ"כ מדברי הרדב"ז, הגר"א במע"ר ועוד פוס']. והט"ז כ' הטעם, שמא יאכלנו. ורבנו החמיר בשל כך גבי ספרים שמשמשים בהם כל השנה, ולא נזהרו בהם מחמץ, וסבר שאין להשתמש בהם בפסח מבלי לבדוקם היטב דף דף [ראה ספר מאמ"ר – מועדים (פ"ו סכ"ח) ובספרנו קיצור מקראי קודש (פ"ב סמ"א)]. ומשמע אחד מהאברכים זאת בשיעור, לגלג ע"כ ואמר שאין לחשוש שיאכלו פירורים מהספרים בפסח. רבנו שתק. לאחר הפסח בא אותו אברך ואמר לרבנו, שאכן תוך כדי לימוד ספר הטור בפסח הוא ראה פירור בספר, הרטיב את אצבעו ברוק וכמעט הכניסו לפיו לאוכלו, ורק ברגע האחרון נזכר שעתה פסח ונמנע מלאוכלו. והודה לרבנו שמוהיר על דבר זה. אשרי השומע לדברי חכמים.

בראש השנה, כשהיינו מתפללים עם רבנו בבית הכנסת הקודם שלו (ביכ"י "מעשה נסים" ברחוב הרצל פינת רחוב הרב צבי יהודה), משהיינו גומרים את תפילת וותיקין (מוסף היינו מתפללים באותו בנין אצל משפחת לופס), והמנין השני טרם הגיעו לתקיעות, כך שרבנו טרם יכל לדרוש להם לפני התקיעות שלהם, היה רבנו יושב ואומר תהילים (כמדומני שבכל יום מימי ראש השנה היה רבנו גומר לומר את כל התהילים).

אדם בא לרבנו וביקש ממנו שיבוא לחגיגת בר המצווה של בנו. רבנו אמר שלא יוכל לבוא. אדם זה לחץ מאוד על רבנו שיבוא, אך רבנו לא רצה להבטיחו. לבסוף, כשרבנו ראה שלא יוכל יותר לדחותו, אמר לו: "אני אשלח את המלאכים שלי שיבואו לחגיגתכם". ובזה נגמר הסיפור.

בא אליו רב פוסק ושאלו לגבי מיקום קביעת מזוזה במסדרון של בית, שמצד אחד הוא מגיע לחדר אחד, ומצידו השני לחדר אחר. הלה הראה לרבנו את תמונת המסדרון ושאלו היכן לקבוע המזוזה. בראות רבנו את התמונה, שם לבו שבאמצע המסדרון ישנה מנורה הקבועה בקיר, ובשל הצילום נראו שיוצאות מהנורה אלומות אור שנראות כעין (ח"ו) צלב. רבנו מיד אמר לשואל שעליו להוריד את המנורה משם. והלה שאל, מדוע, הרי ההבזק הזה הינו רק בתמונה, אך במציאות אין אלומות האור נראות כך אלא בצורתן הטבעית. אך רבנו התעקש שקודם כל יורידו את המנורה משם. ועוד בענין זה. כפי שזכור לי (ומקווה אני שאינני טועה), היה מקפיד לכתוב את הספרה 7 כשהתג המאוזן אינו (ח"ו) מצטלב עם הקו האלכסוני, כדי שלא יראה כאילו כתב (ח"ו) צלב. וכן ראיתי כמה פעמים, שכשהיו באים לרבנו אנשים שבסריגת הדוגמא בכיפה שלהם היה כעין צלב, וכן לגבי סריגת הסוודר שלהם, היה מעיר להם רבנו על כך (ואיני זוכר אם אמר להם ממש לפרוס זאת, כי זה דבר שהורס את הבגד).

ושמעתי שלילה אחד רבנו הלך לישון על מיטתו [וכידוע מיטה הינה אחד מכלי השכינה: מיטה, שלחן, כסא ומנורה. כמו שכתוב בזוה"ק לגבי ארבעה כלי השכינה שעשתה האשה הגדולה השונמית לנביא אלישע. ר' זוה"ק (פר' בשלח דמ"ד, א', ופר' תרומה דק"ג, א'). וע"ע בספר הליקוטים (בספר מלכים א', א'), אך באותו לילה עבר זמן ורבנו לא הצליח להרדם [וראה בס' אבן שלמה לרבנו הגר"א מוילנא זצ"ל וזי"ע"א (פרק ח' סעיף כ'), שכל חכם עולה נשמתו בכל לילה למתיבתא של מעלה להשיג שם מה שאי אפשר להשיג בהקיץ. וזהו כל תכלית בריאת השינה. וזאת עפ"י הזוה"ק]. משאמר לרבנית תליט"א שאינו נרדם, הם ניסו למצוא סיבה לכך ולא מצאו. לפתע נזכרה הרבנית שאכן באותו יום היא קנתה מגבות. הלכו ובדקו את המגבות, ואכן מצאו עליהם ריקמה בצורת צלבים. מששרפו את הצורות הללו הצליח רבנו להרדם.

פעם כשהייתי חולה במשך זמן מה, סיפר מישהו לרבנו לאחר תפילת ערבית של שבת, שאני חולה. בשל כך, לאחר גמר התפילה, טרם לכתו לביתו שלו, הלך רבנו עם קבוצה גדולה מהמתפללים אל ביתי, כדי לקיים מצוות ביקור חולים. ומששאלתי את רבנו מדוע הטריח עצמו לבוא אלי [בפרט שבשו"ע כתוב (ברס"י רע"א) שאין להתעכב מלעשות הקידוש], אמר לי רבנו שנהגו בירושלים מקדמת דנא לבקר את החולים בליל שבת לאחר תפילת ערבית בבית הכנסת, וזאת עפ"י דברי הגמרא במסכת שבת (דק"י"ט, ב') ששני מלאכי השרת מלווים לו לאדם לאחר תפילת ערבית בליל שבת, מבית הכנסת עד בואו לביתו. ולכן נהגו דווקא אז לבקר את החולים, כיוון שמהחולים נמנע מלבוא לבית הכנסת להתפלל. ולכן משיוצאים מבית הכנסת הולכים לבית החולה, כדי להביא גם אליו את המלאכים.

לפני שנים רבות היתה לאדם אחד מחלת ה"שושנה" ברגלו (היינו זיהום קשה בכלי הדם). הלה התעקש שלא ללכת לרופאים, אלא להסתפק בתפילות לרפואתו, כשיטת הרמב"ן והגר"א, שאין לילך לרופאים. ומש"כ בתורה "ורפא ירפא", הכוונה שלרופא יש רשות לרפא, אך לא לחולה להתרפא אצלו. [ראה רמב"ן (ויקרא כ"ו, י"א) ובגר"א באדרת אליהו (פי משפטים עה"פ "ורפא ירפא") שמחלק בין מכה חיצונית למכה פנימית. וע"ע באבן עזרא (בשמות כ"א, י"ט). ומאידך ראה בב"י (ביו"ד סי' של"ו) שהביא את דברי הרמב"ן בסי' תורת האדם, שחובה ללכת לרופא. וכ"כ בעל העקידת יצחק, שאף לחולה ניתנה רשות להתרפאות. והדברים ארוכים. ואכמ"ל]. בשל מצבו הקשה, שרגלו התנפחה מאוד, התעקשה אשתו שהם ילכו לשאול את רבנו האם אכן אין ללכת לרופא. רבנו שמע את טענות אותו אדם, ובכל זאת הורה לו ללכת מיד לרופא [וכן הסיק מרן הגחיד"א זצ"ל בברכ"י (יו"ד סי' של"ו סק"ב)], שלאחר שהב"ד הרמב"ן עה"ת, כתב שהאידינא אין לסמוך על הנס. ועוד שיש בכך יוהרא. ולכן כמעט שאין איסור בדבר]. ולכן הלך אותו אדם לרופא. וכן ידוע לי על רופא פלוני שהיה מטפל ברבנו כשהיה חולה, ובפרט בשנותיו האחרונות, היה נצרך רבנו להתאשפז כמה פעמים בבית חולים, ולא מנע עצמו מלילך לרופאים.

פעם אירע שאשתי עזבה לזמן קצר את הדירה כשהדלת פתוחה. ומשכנסה אשתי חזרה לדירה היא ראתה חתולה יוצאת מהמטבח, כשבאותו זמן האוכל היה על השולחן. שאלתי את רבנו, לאור הגמ' בהוריות (ד"יג, א') שהאוכל אוכל שאכל ממנו עכבר, משכת, ולכן לחתול אין זכרון כי הוא אוכל עכברים, האם יש לחשוש לאכול את האוכל שהיה על השולחן, שמא החתול אכל ממנו (למרות שבעצם הגמ' דיברה רק על אוכל שאכל ממנו עכבר ולא חתול). וענה לי רבנו, שאם האוכל שהיה על השולחן נשאר מסודר, סימן שהחתולה לא אכלה ממנו. כי אם החתולה היתה מגיעה לאוכל שבשולחן, היא היתה עושה אי-סדר באוכל.

פעם קיבלתי צו גיוס למילואים בבסיס צאלים שבנגב, לתאריך מסוים ולשעה מוקדמת בבוקר. ראיתי שגם אם אתפלל תפילה מוקדמת, לא אספיק להגיע בזמן, אלא אם כן אתפלל לפני "הנץ". ומאידך לא רציתי לאחר למילואים, דבר הכרוך במשפט צבאי, ובעיקר בחילול שם שמים. שאלתי את רבנו כיצד לנהוג. ואמר שאתפלל בזמן ולא לפני הזמן, וברכני שהכל יהיה בסדר. וכן נהגתי, וכשהגעתי מאוחר למילואים, אף אחד לא העיר לי על האיחור, ובס"ד הכל הסתדר על מקומו בשלום. ועוד בענין המילואים. כשהיה ניתן הדבר, הייתי מגיע לרבנו בבוקרו של יום היציאה למילואים, כדי לקבל את ברכתו, אע"פ שראיתו בלילה הקודם [ראה גמ' מו"ק (ד"ט סע"א) גבי תלמידיו של רשב"י. וראה ברמ"א (ביו"ד רמ"ב, ט"ז)]. פעם אחת בבוקר כשגמר לברכני, קם מכורסתו, וליווה אותי עד לדלת הבית. משביקשתיו (ברוב חוצפתו) אם יכול הוא ללוותני ד' אמות מחוץ לביתו, אמר לי רבנו, שגם ליווי של ד' אמות בתוך הבית נחשב כליווי.

כשהיינו חוזרים עם רבנו מתפילת שחרית כ"וותיקין" בשבת קודש, היו יהודים רבים שרק אז הלכו לבית הכנסת לתפילת שחרית. ומצד כבוד התורה הם רצו לומר לרבנו "שבת שלום", אך רבנו הקדימם וברך אותם בברכת "שבתא טבתא" (שזה מקביל לברכת "צפרא דמרי טב" – "בוקר טוב לאדוני", הנזכרת בשו"ע סי' פ"ט סעי' ב'), כדי שהם לא יברכוהו בברכת "שבת שלום" לפני שהתפללו [ולכאוי בברכת "שבת שלום" יש יותר מקום להחמיר מאשר בברכת "בוקר טוב". שהרי "שבת" הינה שמו של הקדוש ברוך הוא (ראה בזוה"ק פ"ר ויקהל דפ"ח, א'), וגם "שלום" הינו שמו של הקדוש ברוך הוא, ויוצא שמברכו בשמו של הקדוש ברוך הוא, דאסור. ר' מ"ב (סי' פ"ט סק"א)]. ור' במ"ב (סי' פ"ט ססק"ז) שמי שכבר התפלל, מותר לו להשכים לפתח חבירו ולברכו, אע"פ שחבירו יצטרך להשיבו. וכנראה שרבנו החמיר בדבר. ועוד ראה בשו"ע (שם בסי' פ"ט סעי' ב') שזו מחלוקת אי איסור אמירת "שלום" נוהג גם בפוגש את חבירו, אע"פ שאינו משכים לפתחו. ואכמ"ל.

כשרבנו היה בודק כשרות אתרוג לצורך נטילתו למצוות ארבעת המינים, אם מצא בו שינוי מראה בחלקו העליון, דבר שפוסלו, היה אומר את הפסוק: "בראשו נגעו".

בענין היגוי וקריאת שמות היה רבנו מבטאם כמסורת הספרדים: היה אומר: רב אשי (בצירה תחת השי"ן). את שמו של רש"י היה אומר במלרע. היה אומר תוספות (ולא תוספות). לרמב"ן קרא רמב"ן נחמני (שלא יחליפוהו עם הרמב"ם). לכנסת הגדולה קרא: פְּנֵה"ג (בראשי תיבות) וכו'.

פעם התקיים אירוע בישיבת מרכז הרב. והנה בדיוק בעת שרבנו הגיע לפתח הבנין, הגיע גם הגר"ש ישראל זצ"ל. כל אחד מהם חלק כבוד לחבירו, וכיבד את השני שיכנס לפניו לבנין [ראה כעין זאת בגמ' בבא קמא (ד"פ, ב'), שהאמוראים כיבדו זה את זה להכנס לבית, ובינתיים נכנס לבית חתול ואכל, לא עלינו, את ידו של התינוק. עיי"ש]. כיוון ששני הגדולים התעקשו לכבד כל אחד את חבירו, והדבר נמשך זמן מה ולא נמצא פתרון לכך, נקט רבנו יוזמה ואמר: "כיוון שיש מצווה לשמוע בקול דברי חכמים, הריני שומע בקול הרב הגאון שאול ישראל" ו... נכנס ראשון, והכל בא על מקומו בשלום!

וכעין זאת ראיתי בבואי לישיבת "מרכז הרב", בי"ום ירושלים" הראשון שהתקיים בהיכל הישיבה החדש (שכיום הוא בית המדרש). בתום העצרת בלילה, יצאו יחד מבנין בית המדרש הג"ר צבי יהודה קוק זצ"ל, והג"ר שלמה גורן זצ"ל, ששימש אז כרב ראשי. הם הגיעו לרחבת הישיבה (שטרם היתה מרוצפת, אלא היה בה רק חול). ומכוניתו של הגר"ש גורן חיכתה להם ברחבה. כיוון שטרם הונהג אז ענין "הריקודגלים", הרי ששיבות "בני עקיבא", האולפנות, ועוד רבות מהישיבות הגבוהות, התאספו בלילה זה באזור ישיבת "מרכז הרב", ובתום העצרת רקדו כולם עם דגלים מהישיבה עד לכותל המערבי (כשבהתקרבת לבית החולים "שערי צדק" הישן, ברחוב יפו, השתתקה השירה, כדי לא להעיר את החולים הישנים). בכל אופן כל אחד משני הרבנים הגדולים הללו כיבד את השני שיכנס קודם למכונתו וישב במושב הקידמי. הגר"ש גורן זצ"ל טען שהגרצ"י זצ"ל הינו גדול הדור והוא גם זקן יותר, והגרצ"י זצ"ל טען שהגר"ש גורן משמש כרב הראשי לישראל. כך עמדו ודנו זמן מה. ונדמה לי שהגר"ש גורן זצ"ל התעקש יותר, והגרצ"י זצ"ל התיישב במושב המכובד יותר.

פעם שאלתי את רבנו, שיש מי שקרא כמה פסקים שכתבנו בספרי מקראי קודש בשם רבנו, והלה אמר לי שרבנו הורה לו אחרת. ואמר לי רבנו שמה שהוא אומר לי – זאת אכתוב בספרים שלי, ולא צריך לעניין אותי מה שהוא מורה לאחרים. עכ"ד.

שאלתי את רבנו לגבי הגדרים של איסור לימוד מקרא בלילה. ולמסקנה אמר לי רבנו שאם לומד את התנ"ך עם פירוש, אין בכך איסור זה. ושאלתי, האם מספיק לשם כך ללמוד רק את פירוש רש"י. וענה לי רבנו שזה מספיק. ושאלתי, האם גם לגבי לימוד נביאים וכתובים בלילה די ללמוד עם פירוש רש"י בלבד, למרות שפירושו על הנביאים וכתובים הינו קצר. וענה לי רבנו שגם לגבי לימוד נביאים וכתובים מספיק ללמוד עם פירוש רש"י, ואין בכך איסור לימוד מקרא בלילה. ועוד הוסיף, שאם לומד במחשבה בלבד, גם בזה אין איסור לימוד מקרא בלילה [ר' בשו"ע הגר"י (הל' ת"ת) שמצוות לימוד תורה מתקיימת רק כשמוציא בשפתיו. וידועה המחלוקת האם צריך לברך ברכות התורה כשלומד רק במחשבה. ואכמ"ל].

כשהייתי במילואים בבסיס צה"ל שהיה בצומת גוש עציון, היה זה באמצע ימי החורף, והיה קר מאוד מאוד (כמדומני שהיו אלה ימי שלג). היתה לי אפשרות ללמוד תורה באולם הגדול בו ישנו החיילים, או בחדר האוכל – מקומות מוסקים ומחוממים היטב, אך היה בהם רעש של רדיו ודיבורים. ואפשרות שניה ללמוד היתה בצריף ששימש כבית הכנסת, שבו היה קר מאוד (-קפוא), וגם החלונות שבו היו שבורים, אך שם היה ניתן ללמוד בשקט. שאלתי את הגר"מ אליהו זצ"ל היכן ללמוד. רבנו הסתכל עלי במבט ארוך וחודר (בחן את נפשי ותגובתי הצפויה), ואמר לי ללמוד תורה בצריף (ובס"ד שמעתי בקול רבנו. יצוין, שכעבור זמן נעקר בסיס זה ובמקומו נבנתה תחנת דלק).

כיוון שרבנו זצ"ל פסק שיש לנקות לפני פסח את הביצים מהחמץ הדבוק בהן [ראה על כך במקראי קודש, הלכות ליל הסדר (פ"ד הערה א')]. וע"ע בספרו מאמ"ר פ"ג סי"ד שכיום יש לבדוק רק אם דבוק בהן לכלוך], לכן אחד מבני המשפחה רכן ע"ג הברכיים וניקה את הביצים הרבות שהיו בקערה גדולה שעל הריצפה. אלא שבשל עייפותו הרבה (היה זה בליל י"ד), נמנס לרגע מעל גבי הביצים. ושאלנו את רבנו זצ"ל האם בשל כך נאסרו הביצים באכילה מדין אוכל שתחת המיטה. ופסק רבנו זצ"ל שהביצים מותרות באכילה [נראה שהתיר כיוון שהיתה זו רק תנומה קצרה מאוד. אך אין זה מטעם שהאוכל לא היה תחת מיטה, אלא תחת אדם שישן, דהא ידוע שהגר"א זיע"א אסר אוכל שהיה תחת זרועו של הג"ר יצחק זצ"ל (אחיו של הגר"ח זצ"ל מוולוז'ין) בעת שנרדם בסעודת פורים. ראה שו"ת בענין עולם (או"ח סי' ל"ג), ובהנהגות רבנו הגדול, הגאון מוהר"א ז"ל מוילנא, שאסר בדיעבד סוכר שהיה בתיבה שישן עליה אדם, וציווה להשליכו לנהר].

בשנה מסוימת, לא הספקנו לגמור את ההכנות לפסח, והשעה התאחרה. היינו אמורים לנסוע לליל הסדר להורי. לפי הפסק של רבנו זצ"ל, יש לצאת מהבית בזמן כזה שהינו פי שנים מזמן הנסיעה המשוער [כך היה פוסק בשנים הקדומות. אמנם בסידור שלו "קול אליהו" (עמ' של"ג) כתוב שכן "ראוי" לעשות, ומשמע שאינו מדינאי]. וכיון שלא נשאר לנו זמן זה, החלטנו שאנחנו חוגגים את ליל הסדר בבית. התארגנו מהר, ועשינו את ליל הסדר הראשון בירושלים. ואכן זכורני שביום ששי אחד, אמר רבנו בתוכניתו הקבועה ברדיו, שיש להקדים את הנסיעות לפני שבת כזמן הנ"ל. והיו אנשים שלא שמעו בקולו, ונסעו באוטובוס האחרון מירושלים לבני ברק. ובאמצע הדרך האוטובוס התקלקל. ועד ששלחו אוטובוס אחר הם נאלצו לשבות בחניית ביניים, כי לא הספיקו להגיע לבני ברק לפני שבת.

בשנות התש"מ היינו רגילים בביתנו לאכול כסעודת ליל שבת מרק עוף. אשתי שתחי' היתה רגילה לקנות עוף קפוא ובערב שבת לבשל אותו. לעיתים במשך הבישול היה מתברר שאחת מעצמות הכנף הינה שבורה, דבר שגרם לספק לגבי כשרותו של העוף [כיוון שלפי ההלכה אם נשברה עצם הכנף היא עלולה לגרום לנקב בריאה של העוף]. ערב שבת אחד, אמרה לי אשתי שהתעוררה שאלה לגבי כשרות העוף. לכן לאחר תפילת ערבית הלכנו לבית רבנו. עליתי למעלה לבדי, שאלתיו את השאלה, וענה לי רבנו שהעוף כשר, והוסיף – כדרכו - "יאכלו עניים וישבעו". ירדתי למטה לאשתי, ובדרך חזרה הביתה אמרתי לאשתי שהרב אמר שהעוף כשר. אשתי שאלה אותי מה בדיוק אמרתי לרב. משספרתי לה, אמרה לי אשתי שנראה לה שלא הסברתי כ"כ טוב. החלטנו שהפעם אשתי תבוא יחד איתי ונחזור לשאול את הרב, כך שאשתי תסביר לו את המקרה. כידוע, מנהגו של רבנו היה, שכשלוש שעות לאחר זמן הדלקת הנרות היה מתקיים בביתו שיעור בגמ', ומנהג זה נהג במשך עשרות שנים. למרות שלא היה זמן רב לרב לאכול את סעודת ליל שבת, האריך הרב הפעם מאד לפרט לנו את סיבת כשרותו של העוף, הראה לנו את המקורות בטור ובשו"ע, ולענין שיעור אורח אצבע פתח לנו את ספרי הגר"ח נאה והגאון החזו"א זצ"ל, הכל כדי לשכנע אותנו שהעוף כשר. מששאלתיו האם לא מספיק שכתוב על השקית שהעוף כשר ואפילו כשר למהדרין, כך שאולי יש לתלות את שבר העצם בעוף בגלל שהעצם נשברה לאחר השחיטה. והוספתי שידוע לי שמטעם זה פוסק הגאון רבי שאול ישראלי זצ"ל להקל בכגון זאת. ענה לי רבנו שלדעתו אין הדבר כן, ולכן צריך לבדוק את העוף גם אם יש פלומבא של כשרות על השקית. ושאלתיו, האם זו מחלוקת בין הפוסקים האשכנזים לבין הפוסקים הספרדים, וענה לי רבנו שאין זו מחלוקת בין האשכנזים לספרדים, אלא זו מחלוקת בסברא. עכת"ד.

רבנו היה ידוע בטוב לב עצום, היה ידוע כמעביר על מידותיו, שמוחלים לו על כל פשעיו. היה ידוע במידת הוותרנות, והתאמץ מאד שלא להעיר לאנשים על מעשיהם ודיבוריהם. זכורני שבליל שבת אחד קיימנו שלום זכר להולדת בני שיחיה. משהגיע רבנו לשלום הזכר היה זה בדיוק בזמן שאמרתי דבר תורה. רבנו לא רצה שאפסיק אלא אמר לי להמשיך ולדבר. אמרתי דברים בעניינם של בני יעקב אבינו כפי ששמעתי בשיעור מפי אחד מהמקובלים בדורנו. רבנו הקשיב ולא אמר דבר. אחר כך דיבר גם רבנו, ולאחר מכן שב לביתו. למחרת, כשהלכתי לתפילת מנחה, בעודני מהלך בדרך וקורא מהחומש שנים מקרא ואחד תרגום, שמתני לב שעומד אני להתקל בחומת אדם. הרמתי את ראשי וראיתי את רבנו זצ"ל ועימו עשרות אנשים המלווים אותו לדרוש דרשה במרכז העיר. משראה אותי רבנו, שמח, ושאל אותי איזה ספר אני מחזיק ביד. הראיתי לו את החומש, ורבנו שמח כמוצא שלל רב. לא הבנתי לפשר הדבר, אך רבנו פתח לי את החומש בדברי רש"י על הפרשה, והראה לי שרש"י אומר דברים הפוכים ממה שדרשתי ערב קודם לכן. שאלתי: אז מדוע רבנו לא העיר לי על כך בזמן הדרשה. ורבנו חיך ולא אמר דבר. מסיפור זה רואים אנו כיצד רבנו היה מתאמץ להמנע מלהעיר לאנשים.

כן גם בביהכ"נ של רבנו היה נמנע מלהעיר אפ"י על סדר התפילה. למשל, בימי שני וחמישי נהגו בביהכ"נ של רבנו לומר קטעים מסוימים בתחנון לפני נפילת אפים, כמנהג א"י. ואילו רבנו זצ"ל סבר כדעת הגאון הבא"ח שמיד לאחר הוידוי יש לומר י"ג מידות ונפילת אפים, אך רבנו מעולם לא אמר דבר על כך לגבאים. רק בעת מחלתו, כשהתקיים מניין בביתו, ביקש רבנו שבמניין זה ינהגו כדעת הגאון הבא"ח, להקדים את נפילת אפיים. גם בכך רואים אנו עד כמה רבנו היה נמנע מלכפות את דעתו.

כשרבנו היה רוצה לשבח אדם מסוים, לעיתים היה אומר זאת רק ברמוז, כדי לא להביך את אותו אדם. זכורני שפעם ישב פלוני עם רבנו ושאל אותו כמה שאלות. במשך השאלות לקח רבנו את העפרון

מידי אותו אדם, בדק אותו ואמר: העפרון מאד מחודד (לרמוז ששאלותיו מחודדות). היינו מופתעים ולא הבננו את פשר הדבר. רק לאחר זמן רב הבננו את כוונתו.

על מה שאומרת הגמרא בב"מ (דכ"ג, ב') שבשלושה דברים משנים רבן במילייהו, ואחד מהם זה במסכתא. אמר לי רבנו זצ"ל, שכך הדין לגבי כל דבר טוב שאדם עושה, שמותר להסתיר ולשנות מצד הענווה, ולומר שלא הוא עשאו. עכת"ד. עיי"ש ברש"י ובתוס'.